

tarkoitus on luonnollisesti keskittyä keskiajan myytteihin, mutta koska kirjoittajan tapa murtaa keskiaikaan liitettuja myyttejä perustuu juuri monipuoliseen myyttien taustan käsittelyyn, moderniin aikaan liittyvät, rivien välissä piilevät taustaoletukset uskonnon yksiselitteisestä marginalisoitumisesta ja privatisoitumisesta kiinnittävät huomion.

Pimeä aika on kaiken kaikkiaan yleistajuinen ja mukaansatempaava teos keskiajasta. Kirjaan valitut myytit tarjoavat valikoiman populaarikulttuurin kyllästämään kansaan iskeviä myyttejä, kuten ritareita, noitavainoja ja kidutuksia, toisaalta ne esittelevät tieteen kehitystä ja monipuolistavat kuvaa keskiajan ihmisistä ja instituutioista. Välillä kirjassa liu'utaan myöhäisantiikin ja uuden ajan puolelle, mikä osaltaan osoittaa historiankirjoituksen ajanjaksojen keinotekoisuuden ja tiukkojen rajausten mahdottomuuden. Tahkokallio käy jokaisen myytin perusteellisesti läpi tuoden samalla laajemmalle yleisölle uutta tietoa keskiajasta. Lukuja ei ole varustettu nootein, mutta kirjan loppuun on koottu myyteittäin keskeistä kirjallisuutta. Myyttejä käsitellessään Tahkokallio esittelee myös historiantutkimusta, erilaisia keskiajan lähteitä ja tutkimuksen tekemisen tapoja ja keinoja, vääriä tulkintoja ja niiden oikaisemista. Kirja on monipuolinen ja kiinnostava esitys paitsi keskiajasta, myös siitä, millaiset asiat vaikuttavat käsityksemme historiasta.

Johanna Tyynelä-Haapamäki,
TM
Kirkkohistorian
tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto

SINI MIKKOLA
Rakkaat sisaret,
riehaantuneet rouvat:
Martin Lutherin naiset.
Helsinki: Kirjapaja, 2019.
315 s.

Aivan alkuun sisältövaroitus feministisesti suuntautuneille lukijoille: Sini Mikkolan *Rakkaat sisaret, riehaantuneet rouvat: Martin Lutherin naiset* aiheuttaa vakavaa huokailua ja hampaiden kiristelyä. Mutta ainoastaan aiheensa vuoksi, sillä historiallisena tutkimuksena teos on erinomainen.

Mikkola toteaa loppusanoissaan teoksen olevan ”yksi puheenvuoro sen puolesta, että Lutherin näkemykset naisista ja naisena olemisesta ovat parhaiten ymmärrettävissä monimuotoisina ja tilanteeseen sidottuina, ajan myötä elävinä ja muutoksille alttiina ajatusrakennelmina – –.” (s. 288) Mikkolan tavoite on tuoda lisää harmaansävyjä protestanttisen reformaation *primus motorin* Martin Lutherin (1483–1546) kuvaan, joka on ollut melko kielteinen naisen aseman näkökulmasta katsottuna.

Harmaansävyistä huolimatta ainakin itselleni jäi vahvimpana lukukokemuksena mieleen Lutherin tapa pönkittää naisten kannalta epäoikeudenmukaisia sukupuolten välisiä valtasuhteita sekä (heteroseksuaalista) perhe- ja parisuhdenormatiivisuutta. Luin kirjaa pikemminkin perusteellisenä mikrotason tutkimuksena miesten ylivalta-asemaan sekä sukupuoleen linkittyvän kontrollipolitiikan kiristymisestä uuden ajan alun Euroopassa. Poliitiikan, jonka tuottamien rakenteiden jäänteitä yritämme edelleen purkaa oman ajan yhteiskunnassamme.

Teoksen taustalla vaikuttaa Mikkolan ansiokas, vuonna 2017 Helsingin yliopistossa tarkastettu väitöskirja *”In Our Body the Scripture Becomes Fulfilled”: Gendered Bodiliness and the Making of the Gender System in Martin Luther’s Anthropology (1520–1530)*, jonka sivujuonteena *Rakkaat sisaret, riehaantuneet rouvat* syntyi. Vaikka itse painottaisin Lutherin ajatukset hieman toisin kuin tekijä, tutkimustyön laatua ja rehellisyyttä voi vain ihaila.

Teos on jaettu viiteen pääluokkuun, jotka käsittelevät Lutherin naiskäsitystä kiehtovan laajasti eri näkökulmista. Ensimmäisessä luvussa (”Eeva ja tämän tyttäret – Lutherin lähtökohdat naiskeskustelussa”) Mikkola pureutuu reformaattorin ajatuksiin etenkin teoreettisella tasolla ja erityisesti ennen munkin elämän jättämistä. Toisessa luvussa (”Oman perheen naiset ja tunteiden ristiaallokko”) siirrytään tarkastelemaan Lutherin avioliittoja ja perhesuhteita loiventuneiden mielipiteiden taustalla. Kolmannen luvun (”Evankeliumin elähdyttämät – Lutherin siunaus naisten julkiselle toiminnalle”) tehtävä on osoittaa, että Luther tuki normeja ylittäviä saarnaaja- ja teologinaisia. Neljäs luku (”Rakkaat sisaret – Rippi-isän roolissa aikalaisnaisille”) käy läpi reformaattorin ystävyyssuhteita muiden aikakauden naisten kanssa ja hänen toimintaansa heidän hyväkseen. Kirjan päättää luku ”Riehaantuneet rouvat – Luther pahuuden ruumiillisuuden kimpussa”, joka ei tarjoa ollenkaan positiivisia käsityksiä naisista vaan päinvastoin keskittyy reformaattorin (tämän lukijan mielestä) kammottavimpiin misogynisiin kannanottoihin.

Teoksessaan Mikkola vyöryttää esiin hengästyttävän määrän alkuperäistä lähdemateriaalia, myös lukuisten suomen kielelle käännettyjen herkullisten suorien lainausten muodossa. Se antaa vaikutelman, että kiveäkään ei ole jätetty kääntämättä Lutherin naiskäsityksiä valotettaessa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että Lutherin negatiivisia käsityksiä löytyy kirjasta kosolti. Niitä on niin paljon, että ainakin tämä lukija joutui välillä laskemaan kirjan käsistään vetääkseen vähän henkeä.

Mikkolan pääargumentti on, että vaikka on kiistatonta, että reformaattorin teksteistä löytyy hyvin naisvastaista ja vallitsevaa sukupuolijärjestelmää pönkittävää ”todistusaineistoa”, Lutherin lähipiirin naisten tarkastelu antaa miehestä toisenlaisen, joskus jopa naisia suosivan kuvan. ” – [T]ällaisessa ambivalenssissa on nähdäkseni kyse yleisen idean ja henkilökohtaisen suhteen välisestä erosta”, Mikkola tulkitsee (s. 287).

Millaisia naisia suosivia asenteita Mikkola on lähdeaineistostaan löytänyt? Ensimmäinen esimerkki liittyy Lutherin avioliittoon entisen nunnan, aatelistaustaisen Katharina von Boran (1499–1552) kanssa. Mikkola osoittaa vakuuttavasti, että avioituminen nelikymppisenä, entisenä augustinolaismunkkina sai Lutherin lieventämään joitakin aiempia jyrkkiä ajatuksiaan naisen alemmuudesta suhteessa mieheen. Kuuluisin esimerkki käytännön elämästä lienee Lutherin tapa kutsua vaimoan sellaisilla lempinimillä kuin ”herrani”, ”valtiattareni” ja ”keisarinnani”, myös kirjeissään ystävilleen. Lempinimi ei jäänyt vain teorian tasolle, vaan von Boralla oli valtaa mieheensä ja etenkin kotitaloudessa, Mikkola osoittaa.

Mikkola tuo esiin säätyeron pariskunnan välillä, mitä itse korostaisin vielä enemmän. Luostarielämän taakseen jättäneet nunnat naivat monesti hierarkiassa alaspäin, mikä tiukkaa sosiaalista järjestystä ihannoivassa yhteiskunnassa antoi heille jossain määrin enemmän liikkumatilaa kuin aviomiehen kanssa vertaisena tai alempisäätyisenä avioituneelle naiselle.

Von Boran tapauksessa oli lisäksi kyse lapsuudestaan saakka naisyhteisössä ja ilmeisesti myös naispuolisten sukulaistensa johdolla kasvaneesta naisesta. Siirtyminen avioliittoon ei varmasti onnistunut häivyttämään kokonaan tätä kokemustausta: uskallus haastaa Luther ja valitseva sukupuolijärjestys tulee entistä ymmärrettävämmäksi. Jäin miettimään, että tarina saattaisi olla toinen, jos Luther olisi nainut itseään alempisäätyisen, naisyhteisöelämää kokemattoman naisen.

Lutherin perhe-elämästä kertova luku on vaimoon liittyvistä positiivisista yksityiskohdista huolimatta myös raskasta luettavaa. Toisin kuin käsittääkseni vain rajatulle lukijakunnalle suunnatuissa von Boraa käsittelevissä kirjeissä, Luther opetti mahdollisesti paljon laajemmalle levinneissä teksteissään – kuten vuoden 1525 saarnassaan ”Aviosäädyistä” sekä vuonna 1529 julkaistussa *Ohjekirjasessa yksinkertaisille pastoreille* – miehen ja naisen välisestä hierarkiasta kylkiluu-metaforan kautta. Lutherin pääsanoma oli miehille suunnattu kehotus rakastaa vaimoja kuin omaa ruumista, josta nainen oli hänen mukaansa luotu. Mikkola toteaa: ”Vaikka Luther hyödynsi metaforaa varsin positiivisessa

valossa, sen käyttäminen kuitenkin toisinsi ja vahvasti ilmapiiriä, jossa mies edusti normia ja naisen paikka oli miehen vallan alla.” (s. 64).

Teos etenee tällaisella kaavalla lähes alusta loppuun: esitellään Lutherin naismyönteisiä ajatuksia ja listataan perään liuta aivan vastakkaisia näkemyksiä. Usein kyse on juuri henkilökohtaisen ja teorian tai yleisellä tasolla lausutun välisestä erosta.

Viimeinen luku marsittaa esiin sukupuolijärjestystä sekä parisuhde- ja perhenormatiivisuutta tiukasti puolustavan Lutherin, jolla ei ole juurikaan hyvää sanottavaa naisista etenäkään seksuaalimoraaliin liittyen.

Itselleni ehkä järkyttävien osuus koko kirjassa löytyy tästä luvusta ja käsittelee Lutherin suhtautumista ”itsepäisiin” naisiin. Niin avioliiton sisäinen raiskaus – yksi länsimaisen kulttuurin pitkäikäisimmistä häpeätahroista, joka Suomessa määriteltiin rikokseksi vasta 1990-luvulla – kuin lähisuheväkivaltaakin saa siunauksen Lutherilta.

Yksi ”itsepäisyydeksi” tulkittu teko oli niin kutsutun aviovelan suorittamatta jättäminen, suomeksi seksin harrastamisesta kieltäytyminen avioliitossa. ”Avioelämästä”-tekstissään vuodelta 1522 Luther kirjoittaa: ”On olemassa sellaisia itsepäisiä naisia, jotka hallitsevat miehiään (sananmukaisesti: jotka istuvat aviomiestensä päällä) ja vaikka mies lankeaisi epäsiiveellisyteen kymmenen kertaa, nainen ei välitä patkän vertaa. Tässä on miehen aika sanoa: ’Jos sinä et halua, joku muu tahtoo kyllä; jos vaimo ei suostu, tulee piika hänen sijastaan.’ Kuitenkin niin, että mies sanokoon tämän hänelle kaksi

tai kolme kertaa ja varoittakoon häntä ja antakoon sen tulla toisten ihmisten tietoon, niin että hänen itsepäisyytensä julkisesti tiedetään ja seurakunnan edessä rangaistaan. --- Esivallan täytyy pakottaa vaimo tai tuomita hänet kuolemaan.” (s. 245)

Uuden ajan alun katolisen kulttuurin tutkijana en voi olla kommentoimatta, että yksi protestanttisen reformaation suurimpia muutoksia sukupuolen ja perhesuhteiden näkökulmasta oli luostarilaitoksen lakkauttaminen. Vapauttaessaan nunnat ja munkit ihmislunnon vastaiseksi kokemastaan selibaatista Luther kumppaneineen tuli samalla työntäneeksi naiset aiempaa rajatumpaan muottiin. Naisen kunniallisimmaksi tehtäväksi muodostui vaimon ja äidin rooli miehen määräysvallan alla.

Toki myös katolisissa maissa elettiin patriarkaatin lainalaisuuksien ikeessä, mutta luostarit tarjosivat naisille silti vaihtoehdon perhe- ja parisuhdenormeista syrjässä. Jumalalle omistautuneen neitsyen ihanteen vaaliminen mahdollisti myös (ainakin joillekin pareille) siveät avioliitot. 1600-luvun Ranskasta tiedetään laajasti luetun kirjailijan, Geneven piispan François de Sales’n (1567–1622, kanonisoitu 1665) linjanneen, että aviopuolisoiden ei tullut harrastaa seksiä kummankaan tahdon vastaisesti.

Jäinkin kaipaamaan kirjalta Lutherin käsitysten tiiviimpää kontekstualisointia osaksi kiristävää patriarkaalista ja sukupuolitunutta kontrollipolitiikkaa uuden ajan alun Euroopassa. Sukupuolijärjestyksen ja suhdenormatiivisuuden näkökulmasta Lutherin ja reformaattorikollegoiden ajatukset vaimon ja äidin roolien

ylivertaisuudesta ovat keskeisiä tässä prosessissa.

Aiheesta on Suomessa kirjoittanut etenkin Satu Lidman. Esimerkiksi teoksessaan *Väkivaltakulttuurin perintö* (Gaudeamus, 2015) Lidman jäljittää nyky-yhteiskunnassamme ilmenevän sukupuolittuneen väkivallan juuria uuden ajan alun mullistuksiin. Tästä näkökulmasta Luther tarjoaa erinomaisen mikrotason tutkimusaiheen siitä, kuinka yksi keskeinen varhaismoderni suurmies tuotti ja vahvisti jäykkiä sukupuoli- ja suhdenormeja.

Mikkolan tavoite tuoda Lutherin naiskäsityksestä esiin harmaansävyjä on toki tärkeää ja puolustaa varmasti paikkaansa. Tämän näkökulman ja painotuksen vahvistamiseksi kirjoittaja olisi voinut pohtia vielä enemmän yleisen idean ja henkilökohtaisen suhteen välisen eron merkitystä.

Esimerkiksi avaamalla vielä enemmän kirjeiden ja saarnojen vastaanottoa Mikkola olisi voinut perustella vielä paremmin, mitä merkitystä Lutherin yksityisillä naispositiivisilla mielipiteillä tai saarnaajanaisten kuten Argula von Grumbachin (n. 1492 – n. 1554/7) salaisella, ei-julkisella tukemisella todella oli. Omaksi mielikuvakseni jäi, että laajemmalle levisi teoriataso, joka kääntää ajatukset jälleen Lutherin rooliin merkittävänä väkivaltakulttuurin tuottajana.

Loppujen lopuksi kyse on näkökulman ja tavoitteiden asettamisesta, jotka molemmat juontuvat tutkijan omasta tausta. En ole itse Luther-tutkija enkä siten tunnista tutkimuksellisia aukkoja, vaan tarkastelen aihetta omista kiinnostuksenkohteistani käsin. On hyvän tutkimuksen merkki, jos se herättää tunteita ja innos-

taa pohtimaan aihetta usealta kantilta.

Rose-Marie Peake, FT
Tutkijatohtori
Kokemuksen historian
huippuyksikkö, Tampereen
yliopisto

GERARD BUSH &
CHRISTOPHER RENZ
(OHJ.)

Antebellum. Yhdysvallat
2020, 105 min.

Jos kullakin kansallisella epookilla olisi oma elokuvansa, *Antebellum* olisi vahva ehdokas Black Lives Matter -liikkeen (BLM) nimikko-elokuvaksi. Monista amerikkalaista rasismia läheltä kuvaavista filmeistä se tarjoaa hämmästyttävän tuoreen näkökulman aiheeseen, joka on paitsi ajankohtainen myös syvästi politisoitunut ja amerikkalaista yhteiskuntaa jakava. Elokuva linkittyy rasismiin tematiikkaa käsitteleviin elokuviin sikäli, että sen taustavoimana on toiminut muun muassa *BlackKlansman* -elokuvan tuottaja Sean McKittrick.

Elokuvien luokittelussa *Antebellum* on sijoitettu kauhun tai jännityksen genreen. Tämä on ohjannut elokuvan resensiota osin harhateille, sillä *Antebellum* on kaikkea muuta kuin perinteinen kauhuelokuva, joskin sen näkökulma rasismiin herättää kauhua tai jopa inhoa realismisuudessaan. Oikeampi genre voisi olla yhteiskunnallinen draama, joskin elokuvassa on myös toiminnallisia, jopa kauhuun viittaavia osuuksia.

Antebellum liikkuu kahdessa ajassa: nykyisyydessä ja Yhdys-